

REGÉNY JELEN IDŐBEN*

Majtényi Mihály kiadatlan regényéről

JUHÁSZ GÉZA

Eléggé általános vélemény szerint Majtényi Mihály a Vajdaság, pontosabban a Bácska és Bánát közelebbi vagy távolabbi múltjával foglalkozik legszívesebben. Ismeretes, hogy a *Császár csatornája* és az *Élő víz* című regényekben a török dúlás után lassan benépesülő Bácska életét, e tájegység újabb kori történetének egyik sorsdöntő mozzanatát rajzolja meg, a csatornák (a Duna—Tisza csatorna, vagyis a „bácsi csatorna” és ezt a csatornát a Dunával összekötő „leágazás”) megépítését, a láp és ingovány lecsapolását, hajók megjelenését a pusztán, illetőleg a kapitalizmus betörését a nemzeti és osztályellentétek kieleveződését — egyszóval a 18. és a 19. század végét. A *Garabonciás* és a *Bigé Jóska házassága* című regényekben pedig a „félmúltat” ábrázolja, azt a világot, „amely már a múlté ugyan, de emlékeivel, üzeneteivel és egyre fogyó szereplőivel még itt él közöttünk” (Szelei István).

A három éve elhunyt író kézirati hagyatékában azonban fennmaradt még egy, eddig ismeretlen vagy részleteiben (és kevesek által) ismert regény teljes kézirata. A *Hétfejű sárkány* című regény** tanúsága szerint ez a múltbanzés Majtényinál alighanem későbbi jelenség, s ő valójában a maga korának ábrázolójaként kezdte pályáját. Első kisregénye, az 1928-ban (a szabadkai *Napló* hasábjain folytatásokban) megjelent *Mocsár* szintén „jelen időben” játszódik, s az általa közvetített életérzés nemkülönben időszerű századunk húszas éveiben. Valójában az első nagy világégés okozta pusztulásból, a forradalmak vagy forradalmi kísérletek kudarcaiból ocsúdó Európáról van szó, amikor egyesek gyorsan színt és meggyőződést váltva karriert csinálnak, vagyont szereznek, miközben az emberek többsége teljes létbizonytalanságban él, némelyek pedig lejtőre csúszva a mélybe zuhannak. Ebből a létbizonytalanságból, a szinte min-

* Fejezet a szerzőnek a Forum Könyvkiadónál hamarosan megjelenő Majtényi-kismonográfiájából.

** A regénynek két címe van: a hagyatékból előkerült kéziraton már a *Fekete fű* szerepel. A regényrészletet a szerző halálának harmadik évfordulója alkalmából közöljük. (A szerk.)

denkire leleselkedő veszedelemből, pontosabban az ember féltéséből, az érte érzett szorongásból táplálkozik a korszak — mindenekelőtt német — expresszionizmusa, de jórészt Csuka Zoltán ekkori lírájának és Majtényi *Mocsárjának* alapélménye, életérzése is.

Némely jelek arra utalnak, hogy Majtényi Mihály nem sokkal a *Mocsár* megírása után, 1929 és 1937 között, tehát a Zomborban töltött években alkotta meg a *Hétfejű sárkányt*, amelynek tárgyát ismét a maga korából vette.

Nem lesz talán érdektelen a regény részletes ismertetése előtt néhány szóban vázolni annak „regényét” is, azaz kálváriáját, kéziratban maradásának valószínű okait. Hogy a két háború között tett-e kísérletet az író könyvének kiadására, arról nincsenek adatok, de hogy 1944-ben, egy évvel a *Császár csatornája* sikere után erre kilátás nyílt, az bizonyosnak látszik. A *Kalangya* ugyanis 1944. január 15-i számában részletet közöl belőle a következő lábjegyzet kíséretében: „Részlet a szerző *Hétfejű sárkány* című sajtó alatt lévő regényéből”. Elképzelhető, hogy ugyanannál a kiadónál lehetett előkészületben, amely előbbi könyvét is kiadta, s a háborús események akadályozták meg a könyv megjelenését. Közvetlenül a háború után nyilván nem gondolt Majtényi e mű kiadására, hisz akkoriban írónak, könyvkiadásnak egyaránt elébbvaló vagy ilyenek hitt teendői voltak, mint egy ilyen lényegében szerelmi tárgyú, a királyi Jugoszlávia kapitalista rendszerét korántsem élesen bíráló regény megjelenítése. Maga Majtényi is valóban minden figyelmét a jelenre irányította, az új társadalom építésére, az elért sikerek kiemelésére, a visszahúzó erők leleplezésére, esetleg a múlt negatív példáinak felmutatására. Megírta hát a *Májusfa* és a *Forró föld* c. kötetekbe gyűjtött írásokat és hozzálatott a csatornaregény átdolgozásához, kibővítéséhez.

A *Hétfejű sárkány*ról azonban sosem feledkezett meg véglegesen, sohasem mondott le végleg a kiadásáról, hanem újra kézbe vette és láthatóan előkészítette kiadásra. Egy 1966 végén vagy 1967 elején adott nyilatkozatában (a *Garabonciás* és a *Bigé Jóska házassága* második, együttes kiadása kapcsán) többek közt a következőket olvashatjuk: „A kiadónál van egy a két háború közötti időkből való kéziratom, a *Hétfejű sárkány*. Egyelőre még nem tudom, mi lesz a sorsa . . .” Az lett, hogy továbbra is kéziratban maradt! Pedig a szerző jelentős változtatásokat hajtott végre a kéziratban. Igaz, nem olyan természetűek, mint a csatorna-regényen, vagyis nem tett hozzá semmit, nem mélyítette el, mondjuk, a társadalomrajtot, nem élezte ki a társadalombírálatot, csupán el- és kihagyásokra szorítkozott, ún. húzásokra. E húzások természete tanúskodik legegyszerűbben arról, hogy a beavatkozás a háború után történt, s hogy az immár kialakult, gyakorlott író biztos keze vezette a törölő piros ceruzát. Elsősorban a királyi Jugoszlávia társadalmi, politikai, nemzetiségi viszonyainak, a szerbség múltjának, a több száz éves török uralom még felismerhető nyomainak részletező leírásától tisztogatta meg a kéziratot, ame-

lyek a mai olvasó számára unalmasak lennének, szájbarágásnak hatnának, helyenként pedig a cselekmények sodrát is megakasztanák. Egyszóval e „húzások” egészében hasznára váltak a regénynek, s várható, hogy ha végre sor kerül a kiadására, a kiadó tiszteletben tartja e szerzői szándékot, és abban a formában adja közre a *Hétfejű sárkányt*, amelyet láthatóan az író véglegesnek tekintett.

Ha e regény helyét keressük Majtényi írói opusában, külön pedig a Majtényi-féle regénykoncepció alakulásában a *Mocsártól* a *Császár csatornáján* és az *Élő vízen* keresztül a *Garabonciásig* és a *Bige Jóska házasságáig*, akkor mindenekelőtt Bori Imrének arra a megállapítására kell figyelmeztetnünk, mely szerint „a *Császár csatornája* nem természetes következménye a *Mocsárnak*, hanem egy azzal ellentétes esztétikum terméke már...” Annak ellenére, hogy a cselekménye s az ábrázolt viszonyok jelen idejűek, mégis a *Császár csatornájához*, e történelmi regényhez áll legközelebb mind szemléletében, mind írói módszerében. Érthető is, ha emlékeztetünk rá, hogy bizonyára ezekben az években került egészen közeli kapcsolatba Szentelekyvel, a *Magunk nyomában* tanúsága szerint „vezér” és „közlegény” viszonylatában, ami azt is jelenti, hogy Majtényi magáévá tette a vezér couleur locale elméletét, és igyekezett is azt műveiben érvényesíteni. Ezt fejtegeti majd 1943-ban a palicsi írótáborban tartott előadásában, sőt még 1961-ben a Nobel-díjas Ivo Andrićról tartott rádióelőadásában is. „Általában a kis népeknek az irodalmi univerzumba elsősorban tájszínekkel, egzotikummal lehet bejutni vagy olyan földrajzi és lelki határokról, amelyek megborzongatják a fantáziát.” A továbbiakban, elutasítva az absztrakciót, „a minden ház falára ráillő reprodukciót” úgy véli hogy a nagy népek irodalmi közvéleménye elsősorban arra kíváncsi, „van-e sajátos viharunk, saját forró szelünk, saját imaginációnk, amely különleges és csak itt lehet: nem szereti az azonosságot (úgy látszik) a lelkén áthömpölyögtetni, hanem a lelki hidat (bármilyen ellentmondóan hangzik is) a különbözőség pilléreire akarja látni”. Említett palicsi előadásában pedig, melynek már címében is a szín és hangulat szerepét hangsúlyozza, mintegy a csatorna-regény témaválasztását indokolva, képzeletbeli utazást tesz az alföldön, s megállapítja, hogy „különleges, az alföldtől elütő hangulatot itt csak a csatorna mentén találunk”. Mondanunk sem kell, hogy mindkét fejtegetésben a *különösön*, a *különlegesen*, a csak itt található *színen* és *hangulaton* van a hangsúly, amelynek ábrázolásával Majtényi meggyőződése szerint a vajdasági írók érdemlegesen mondhatnak ország-világ számára. Hogy pedig a Szerbia szívében élő, patriarchális életformát folytató pravoszláv pópa, a hódító törökök útvonalától távol, hegyek oltalmában megbúvó kis szerbiai falu csakúgy, mint az innen felkapaszkodott, miniszteri rangra jutott testvér, a belgrádi csarsi stb. éppoly különlegesség Majtényi szerint jugoszláviai viszonylatban, mint a csatorna és vidéke bácskai viszonylatban, azt nem szükséges részletesebben bizonygatni.

Közel áll egymáshoz e két regény nemcsak az írói szándék, hanem az ábrázoló módszer és az alkalmazott kompozíciós elv tekintetében is. Majtényi ezekben az években elsősorban sikeres, olvasmányos regény írására törekedett, tehát nagyon ügyelt a cselekmény folyamatosságára, a szerkezet szilárdságára, egységére. A felszabadulás majd ezen a területen is jelentős változást hoz, és Majtényi éppen ezt az olvasmányosságot, az egységes kompozíciót áldozza fel a mondanivaló kedvéért, az *Élő vízben* például a részletes, már-már szociológiailag pontos társadalomrajz kedvéért. Itt inkább, impresszionista technikával dolgozik, egy-egy színfoltot vet vászonra, de romantikus színezetű szerelmi történetekkel is szívesen élénkíti a cselekményt (a *Császár csatornájában* Jablonczy Gáspár és Kiss József unokahúga, a *Hétfejű sárkányban* Zora és Ivo Benč, majd a bácskai magyar orvos, Péter közötti szerelemmel). Nem kétséges, hogy mind a *Császár csatornája*, mint pedig a *Hétfejű sárkány* olvasmányosabb, jobban szerkesztett, egységesebb kompozíciójú regény, mint akár a *Mocsár*, akár a későbbiek.

A regény cselekménye Belgrádban indul, ahol egy szerbiai falusi pap leánya orvosnak tanul, azaz meglehetősen szabadosan, minden előítéletre lityet hányva éli társasági életét, de csak konzervatív környezetet, lakásadóntője és magas rangú tisztviselő nagybátyja hiszi, hogy feslett életet is él, mert kiderül, hogy csak keresi, de nem találja meg a nagyvárosban sem életének értelmét, sem tartalmát. A férfiak ugyanis vagy gorombán tolakodók, vagy csak sóhajtoznak és verseket írnak hozzá. Az apja azonban véget vet ennek az életnek, s hazaparancsolja Zorát, mert özvegy lévén, a teljesen elaggott anyósával már lehetetlen együtt élnie. (Pl. egyszer a galambot megfőzi anélkül, hogy felbontaná és a belét kidobná!)

A pasák útjától távol eső, onnan alig is látható, eldugott kis faluban, Riljében Zora továbbra is nadrágban jár, kerékpárjával száguldoz a hegyek között, csendes közbotránkózást váltva ki a környéken. A belgrádi élet mozgalmasságából kicsöppent és kétségbeesett paplány azonban éppen itt, az isten háta mögött talál rá az igazi szerelemre, amit hasztalan hajszolt a fővárosban. Apja ugyanis meghívja ebédre a felügyelő körúton járó új főbíró, a Karlovacról büntetésből (az író csak sejteti, hogy ennek politikai oka lehet) ide a járásba helyezett Benč Ivót, s a fiatalok szinte egyszerre egymásba szeretnek. Ami ezután következik, azt már eleve részletesen megindokolta az író, főleg a riljei pap, Jevrem Aksentijević remek figurájának megrajzolásával. Esperes lányát vette feleségül húsz dulumnyi, egytagban fekvő földbirtokkal, elsőként épített kőházat a faluban, s maga is esperességről álmodozott. Ám felesége halála után mintha megszakadt volna benne valami, visszasüppedt a falusi papok kicsinyes, egyhangú, perspektívtalan életébe; fiai messze mentek, s Zora az egyetlen reménysege és támasza. Utazásának, majd Zora szobájában asztalcsapkodásának remek leírása, aztán a miniszteri osztályfőnök öccsénél tett látogatása során (a hivatalban, ahol az ajtónállónak nem árulja el kilétét,

és szabályszerűen várakozik az előszobában) igen eredeti, hús-vér figuraként állítja elének, akinek legfőbb jellemzője a vidékiesség, a hivatalához és a hagyományokhoz való hűséges ragaszkodás. Ha ehhez hozzátesszük, hogy a főbíró Ivo édesapja egy régi vágású k. u. k. tisztviselő, akkor nyilvánvaló, hogy a szerb—horvát, de inkább a pravoszláv—katolikus ellentétet igen kiélezett helyzetben ábrázolja az író. Ezért érthető, hogy amikor Ivo ismét megjelenik a paplakban és szabályosan megkéri Zora kezét, a pap hevesen zihálva, homlokát törölgetve, így beszél:

„— Lenyelted a pálinkát. Megnyugodtam. Bolond vagy, te Jevrem, mért kell ezeknek egymásba szerinte csak azért, mert találkoztak egyszer? Véletlenül egyszer? Annyi ezer fiatal van szerte a világban...

Lehajtotta a fejét, úgy mondta tovább, mintha gyónna:

— Megvert az isten, mert vétkeztem gondolatban, mert felidéztem a bajt. Nem tudom, hol találkoztatok, nem is kérdezem. Csak azt tudom, hogy mint papi ember soha, érted, soha nem nyugodhatok bele ebbe a házasságba.”

Még közelebbi magyarázatot is ad hajthatatlanságára. Ivo ugyanis a család védszentje, a hétéfejú sárkánnyal hadakozó Szent György ikonja alatt ül, s erről mondja a pap:

„— Azt a képet ott a fejed felett püspök szentelte. Éppen amikor a lányom született. »Isten adja, hogy bőséges termékeny asszony váljon belőle hitünk dicsőségére« — ezt mondta a bölcső fölött. Fülemben csengetnek most is a szavak. Hát lehet az másként is isten segítségével? — az villant fel bennem akkor, esküszöm.”

Ivo is tisztában van vele, hogy Jevrem Aksentijevičben „két lélek birkózik. Az apa és a lelkész.” De nem kergeti el a leánykérőt, sőt meg sem tagadja tőle leánya kezét, csak ennyit mond:

„— Az én vendégem nem lehetsz többé. A ház vendége vagy. Ha itt vagy, én nem lehetek jelen.”

Majtényi azonban nem egyszerűsíti le a dolgokat oly módon, hogy a maradi öregek a vallási türelmetlenséget képviselik, a fiatalok pedig könnyedén túteszik magukat a vallási különbségeken. Igaz, Ivót is ki-tagadja az apja, ám Jevrem anyósa, az esperes özvegye, aki a földbirtok tulajdonosaként még mindig a papi család legfőbb hatalma, szívvel-lélekkel a fiatalok mellé áll, sőt még Bácskába is elkíséri őket, ahol az ellentéteket áthidalandó, polgári házasságot kötnek. Másrészt, a fiatalok sem teljesen mentesek az előítéletektől, legalábbis Ivo nem. A nagy jólétben bekövetkezett elhidegülés idején — amikor az asszony szeretőt tart, s ugyanezt feltételezi a férjéről is —, amikor Ivónak leáldozóban van a szerencséje és a miniszter nagybácsi is cserbenhagyja, ilyen szavakat vág Zora fejéhez: „Még a fajtádat is gyűlölöm... Mert ti csak így tudtok: orvul szúrjátok le az embert.” Az író pedig mindezt így kommentálja: „Nincs járható út, úgy látszik, csak gyűlölködés van. Kiterjed fel- és lemenőre, oldalágra.”

Persze, ez is csak egyik oldala az igazságnak. Amikor ugyanis Ivo az immár belügyminiszter nagybácsihoz, tehát hivatali feljebbvalójához kihallgatásra indul, még nem tudja, mi vár rá. Fél az elbocsátástól, attól, hogy figyelmeztetik korábbi bűnére, amiért idehelyezték és arra kényszerítik, hogy félreálljon. Ha azonban politikáról, főleg pedig üzletről van szó, akkor a burzsoázia egykönnyen sutba vágja a nemzeti és vallási különbségeket. A miniszter, aki már készül átlépni a belügyminiszteri székbe, nagyszerű lehetőséget lát a fiatalemberben arra, hogy a közéletben politizálva, a kulisszák mögött üzletelve, rajta keresztül érvényesítse érdekeit. Átmenetileg áthelyezi egy bácskai kisvárosba, hogy a polgári esküvőt megejtsék, s megígéri, hogy rövidesen kineveztetni az újonnan megnyíló bánya kormányzójává. Ha kissé késedelmesen is, de beváltja ígérését, s ékeppen oktatja ki az újdonsült bányakormányzót:

„— Két rész van. A társaságé a nagyobb, a kisebb egy belföldi csoporté. Ezek érdekében működik a bábkormányzó. Nem vagy te kisebb úr a belgánál. Istenemre nem! Mögötted áll a minisztérium mint felügyeleti hatóság. Ha bajod van, csak vedd fel a kagylót.”

Kettejük viszonyát és a belföldi csoport érdekeinek érvényesítését pedig így magyarázza:

„— Hát sokan vannak, többen. Egészen kis parány én is lennék közöttük, de sokan vannak. Én vagyok a hangjuk. Csakhogy miniszter is vagyok, érted, és a hangomat rajtad keresztül hallatom. A te hangod az enyém is!”

De nemcsak a politika és az üzlet síkján, a házastársak között is kiderül, hogy mégis van járható út. Zora például, aki korábban, jó módjában, mint a többi unatkozó úriasszony, szeretőt tartott, s arra biztatta a szegény bácskai fiatal (magyar) orvost, hogy szökjenek meg, kész őt követni a szegénységbe, ez a Zora most, amikor a szökésre a legnagyobb lehetősége volna, sőt oka is talán (férje börtönben, a nagyanyjától rámaradt vagyont a tudta nélkül beolvasztották a számlákba, tehát elúszttatták), és a fiatalember kecs egetető ajánlatot kapott Belgiumban, akkor ez az asszony így küldi el a fiút:

„— Nem igaz, hogy nem szeretlek, nem igaz, hogy hazudtam! De ezeket most nem hagyhatom itt. A bányakormányzó elkényeztetett felesége játszhatott veled és a gondolattal, hogy követ a szegénységbe is... De most megváltoztak szerepek! Most verekednem kell a gyermekemért, az uramért, aki börtönben ül.”

Írói következetlenség? Semmiképpen. Zora egész alakja, jelleme, kissé excentrikus viselkedése ellenére is egyedül ezt a végkifejletet teszi logikussá.

A társadalomrajz ott a legszínesebb és legelevenebb, ahol személyes élményeire támaszkodhat. Ilyen például a rohanó tempójú fejlődés Belgrádban, a felhőkarcolók gyors felnövése, hatalmas vagyonok és politikai

karierek születése és a gyors bukások s mindennek a megvitatása a csarsin, a belgrádi utcákon és kávéházakban.

„Az emberek összedugták a fejüket az esti lap felett, és hevesen szölogatták keresztnevükön a minisztereket. Az újságból.

Az újságcikk volt az élet, az olvasmány, a perspektíva — minden. Hadonászva ágáltak, miniszteri keresztnevekkel a szájukon: ez volt a fórum politikája.

És azok is odaültek néha, beültek a vendéglők széksorába, a miniszterek. Nem törődött itt senki azzal, ki ül mellette. Velük sem törődtek soha. A miniszter az újság hasábjain él — hogy a valóságban is élő ember itt melletted, mögötted, azzal te ne törődj.

Beszédeiket, panamáikat hangosan szellőztette a fórum. De védszent-ünnepükről ugyanilyen jól értesült. Meg hogy melyik vidékre vezethető a családfájuk, gyökerük. Ki volt a miniszter apja, sógora, falubelije. Így volt ez mindenkivel, politikussal, sarki fűszeressel.”

Ez a társadalmi regény azonban a polgár Majtényi szemléletét tükrözi, s nem is volna értelme marxista szellemű társadalomrajzot számon kérni tőle. Igaz ugyan, hogy az *Élő víz* regényességének, kompozíciójának sem vált nagy hasznára a hamarjában megtanult történelmi materialista tétel azon frissiben történt felmondása, mivel nem tudta azokat sem a kompozícióba, sem a történetbe és az alakok rajzába szervesen beilleszteni, mégis azt mondhatjuk, hogy a *Hétfejű sárkány* társadalomszemlélete egy — később — Majtényi által is meghaladott felfogást rögzít.

Elég csak végigtekintenünk a szereplők galériáján, s nyomban látni fogjuk, hogy valamennyien polgárok, értelmiségiek. Még a bányában sem találkozunk egyetlen bányász figurával sem, sőt az életükről, kizsákmányolásukról sem tudunk meg semmit. Elmondja az író, hogy a kipárolgás elpusztítja a legelőket, kiszárítja a fákat, ismeretlen betegséggel sújtja a munkásokat, s hogy az egyik művezető bányamérnökre rossz szemmel néznek, mert sokat beszélget a bányászokkal. Ezen túl azonban a munkások úgyszólván nincsenek jelen a könyvben, a történetben.

A legnagyobb gonddal és körültekintéssel, egyúttal a legkövetkezetesebben is a főhős Zora alakját rajzolja meg. Ízig-vérig polgár ő is, a paplány, a leendő polgárok életét éli egyetemi hallgató korában is, de még inkább a tipikus parvenü férj, a bábkormányzó Benč Ivo feleségeként. Őt azonban bizonyos mértékben eszményíti az író, különben rajzolja legtöbb egyetemista társánál, különösen a hirtelen meggazdagodott polgárcsemetéknél, akiket nem áttal kellemetlen helyzetbe sem hozni, hogy henczésük torzképét felmutassa nekik. Egyszer egy átzüllött éjszaka után hazafelé tartott egy ilyen szépreményű polgárfiúval; ez olyan feleségről álmodott, aki belekóstolt az orvostudományba, de „orvosnót márványtáblával” már nem venne el, „az már sok. Túl komoly”. Majd a fiú egy ház előtt azt mondja, hogy ez az ő háza. Zora odavonszolta a kérkedőt a kapuhoz, és becsengetett, hogy megkérdezze, valóban az övé-e a ház.

S mikor kiderült, hogy apjái a négyemeletes modern bérkaszárnya, csak ennyit mondott: az más. De nem érzi jól magát a bánya vezetői krémjének társaságában sem. Némi értetlenséggel hallgatja férje kioktatását arról, hogy kik felelnek meg az ő rangjuknak, s kik nem, kiket lehet meghívni, s kikhez lehet csak elmenni látogatóba. Ezt a különállást, különbségét hangsúlyozza az író akkor is, amikor a bukás pillanatában vállalja a család gondját, terhet, a verekedést értük, s nem viselkedik gyáva polgár módjára.

A férj alakja meglehetősen elhalványul Zora alakja mellett, s az író láthatóan nem is őt, hanem a hegyvidéki, kissé patriarkális szerb családból származó Zorát kívánta mint a szerb parasztság csaknem első egészséges hajtását az olvasó elé állítani minden szépségével, a külsőnek ellentmondó hamvas tisztaságával, szilárd erkölcsi tartásával. Ez pedig nyilván egyenes folytatása az apa és főleg a nagyanya romlatlan erkölcsiségének.

A novellista Majtényi természetesen itt is jelen van, s néhány remekbe szabott epizóddal gazdagítja a cselekmény, illetőleg epizódfigurákkal a szereplők galériáját. Megállapíthatjuk azonban, hogy Majtényinak ebben a legcselekményesebb és kétségkívül legjobb kompozíciójú regényében még a legönállóbb, a magukban is leginkább megálló epizódok is elég szorosan kapcsolódnak a főcselekményhez, az epizódfigurák sorsa pedig a főhősökéhez. A leginkább önálló, novellának is kitűnő epizód a két tanítónő reménytelen és kiúttalan helyzetét, egy eldugott faluban végleg vakvágányra futott életét ábrázolja. Nem véletlen, hogy az író épp ezt a részletet közölte a *Kalangya* már említett számában. Ružica, az idősebb a változhatatlanba való belenyugvás rezignált hangján meséli el fiatalabb kolléganőjének eddigi hányattatását, kiszolgáltatottságát a tanügyi és egyéb hatóságoknak, néhány szép esztendejét, kellemes állomáshelyét, szerelmi fellángolásait és hajdani bizakodását s mindezek semmibe vesztését, tovatűnését örökre. Szinte kétségbeejti a még reménykedő fiatalabb pályatársát, amikor taposómalomszerű életét és munkáját jellemzi, miután a sors és a hatóságok szeszélye idesorolta „egy szűk völgykatlanba és ottfelejtette”, ahol aztán belemerült „a sokéves olvasásba, amelyből nincs kiút, csak szünet van. Szünet a tanításra, sétára — aztán megint és örökké ugyanaz”.

Ez a Ružica azonban azonos Zora hajdani barátnőjével, aki a Riljéhez közeli járási székhelyen tanított épp akkor, amikor Benč főbíró oda helyezték. Ružicának is megtetszett a jóképű fiatalember, de amikor megtudta, hogy annak meg Zorán akadt meg a szeme, szerényen félreállt, sőt vállalta a szerelmi postás szerepét is. Most a fiatalabb tanítónő mesél egy jómódban élő családról, melynek gyermekét tanította és aranykeresztet kapott az anyától jutalmul. Úgy tudja, hogy az asszony nem volt boldog, sőt szeretőt tartott. Amikor aztán a fénykép is előkerül, Ružica megtudja, hogy Zoráról van szó. Valami homályos aggodalom támad benne, s nyomban levelet ír, amelyben csak ennyi állt:

„Még élek, ha el is felejtettél. Nem is írom meg, hol. A napokban imádkoztam érted és gyermekedért.”

Aztán ráírta nagyobb betűkkel:

„Vigyázz, nagyon vigyázz, az istenre kérlek!”

Ebből Zora természetesen már tudta is, ki írt neki. „Azt is, hogy miről. Volt a sorokban valami szomorú, valami fenyegető.”

Ahogy ez az epizód valami sejtelmes veszedelem előrevetődő árnyékként borul Zora és Péter, az ifjú bácskai orvos szerelmére, hasonlóképp, de még erőteljesebben színezi — tragikus végkifejletet sejtetve — e szerelmi kapcsolatot a regény kétségkívül legmarkánsabb, legsikerültebb epizódfigurája: Koča Miloje művezető bányamérnök. A fiatal orvos mindjárt első éjszakai ügyelete alkalmával megismerkedik vele a kórházban, s egyszerre valami barátságféle szövődik köztük, kölcsönös rokonszenv, amely tartósnak is bizonyul. Amikor Koča megtudja, hogy az orvos az északi szárny kettes szobájában kapott szállást, nyomban figyelmezteti, hogy a szoba ablakán azért nincs redőny, mert egyszer ott a redőny miatt gyilkosság történt. Mikor ott ketten leeresztették a redőnyt, valaki belőtt az ablakon. Miloje ugyan tisztázta magát a gyilkosság vádját illetően, a tényleges gyilkos (annak az asszonynak a férje, aki ott szerelmi találkán volt) börtönben is ül, ám a gyanú sehogy sem oszlott el Miloje alakja körül. Végül megtudjuk, hogy ő is szerelmes volt abba az asszonyba, s vak szerelemfáltésból figyelmeztette a férjet az esetre. Az asszony pedig, aki azóta félőrültként bolyong a hegyek között, mindezt jól tudja, s egy alkalommal kilesi Milojét és megsúrja. A mérnök azonban nagynehezen túléli ezt a sebesülést.

Koča Miloje alakját azonban nemcsak e szerelmi tragédiával kapcsolatos gyanú és múltjának titokzatossága emeli ki a bánya műszaki gárdájából és vezetői hierarchiájából. Ezek közé életformájával sem illeszkedik be. Mindvégig a bányatelepen kívül lakik, s a fiatal orvost is oda csalogatja, mondván, „a faluban mécses világít, azt akkor oltod el, amikor akarod. S ha valaki besurran hozzád: a kettőtök ügye marad örökké . . .” Egyébként szertelen, részegeskedő, de a legkiválóbb szakember: „lelke eleven varázsvessző, mert megérzi az aranyat, szenet, rezet a föld hasában . . . ha Miloje azt mondja neked, ebben a tárnában kár a munkáért, kár a fúrót koptatni, meg is fordulhatsz aztán.” Odafönt azonban eleinte nem hallgattak rá, nem vették komolyan, s most, mikor már komolyabban veszik, ebből sem kíván tőkét, illetőleg pozíciót kovácsolni magának, csak azt a különös ambícióját éli ki, hogy szabad odamondogatnia hangosan. „Más főmérnök akar lenni, vagyont akar gyűjteni, én meglegyszem, ha gorombáskodhatom!”

A vezetői ranglétrán való felemelkedésben még az is gátolja, hogy nemcsak életmódjában marad a nép közelében, gondolkodásában is. A főmérnök figyelmezteti is, hogy a fegyelem szempontjából nem előnyös a munkásokkal való barátkozása. Miloje azonban visszautasítja a gyanúsí-

tást, s arra a kérdésre, hogy miről tud annyit beszélgetni a munkásokkal, csak ennyit válaszol: „Hogy miről? Hát mindenféléről. Hogy tavasz van, például arról.”

A regény cselekménye Péter és családja révén kerül kapcsolatba szűkebb hazánkkal, közelebről Bácskával. Mint már említettük, a belügyminiszter nagybácsi egy bácskai kisvárosba helyezteti átmenetileg unokahúga férjét, Benč főbíró, hogy ott polgári házasságot köthessenek. A kisváros a Tisza mentén fekszik, s a fiatalok épp a volt főbíró, a nyugdíjba küldött előd „foglalt” szobájában kaptak lakást — magyar családnál. E család és a vidék leírásában ismét csak a polgári szemléletű író szólal meg, látható rokonszenvvel rajzolgatva a „nyugodt méltósággal” mozgó félreállított magyar főbíró, a város patináját, a háziak, főleg az apa hűvös előkelőségét, a rendezett, aszfaltozott utcákat, ahol „hosszúlélegzetű, nehézség volt minden... Barátságos volt a villanyfény és az emberek megállapodott nyugalma egyaránt”, s ahol „nem ordítottak úgy az ellentetek, mint nálunk” (Szerbiában). Benč főbíró szájába adva a szavakat, azzal magyarázza ezt, hogy „itt nem menekültek az emberek minden emberöltőben hanyatt-homlok valami elől”. Egyébként „kétnyelvű volt a város már századok óta”, s Zora „Bámulva adózott készségüknek, ahogy váltogatták a nyelvet: ugyanazzal a lélegzettel beszélgettek kétfelé, kétféleképpen. Hogy nem vétik el soha a szavak ütemét!”

Igen, ugyanannak a Péternek a családja ez, aki majd a bányakórházba kerül orvosnak és Zora szeretője lesz. Családja, amely nyilván a rendszerváltás következtében csúszott le, orvosnak taníttatta a fiút, de arra már nem futja erejéből, hogy rendelőt nyisson és rendezzen be számára. Magyar létére pedig állami vagy kórházi állásra nem számíthat a királyi Jugoszláviában. Ekkor támad anyjának az a mentő ötlete, hogy az egykor nálunk lakott fiatalasszonyhoz, az akkori belügyminiszter unokahúgához fordul segítségért, akiről tudja — hisz az asszonyka még itt tartózkodásuk idején elhencegett vele —, hogy férje vezető állásba került egy újonnan nyitott bányában. Péter mindezt csak jóval később, már a bányatelepen tudja meg, de az álláshoz valóban Zora közbenjárásával jutott.

Ez a bácskai közjáték és Péter bekapcsolása a főhős Zora életébe azonban nem a véletlen műve, hanem az írói nézőpont vagy alapállás egyértelmű meghatározása: érthetően kívülről, a vajdasági ember, jórészt Péter és családja szemével látja és láttatja a szerbiai eseményeket, illetőleg a vajdasági újságíró-író szemével a hirtelen felnövő nagyváros, Belgrád nyüzsgő-pezsgó életét.

Ez a közjáték a későbbiek során jelentőségében messze túlnő egy epizód keretein. Bármilyen merésznek is hangzik, azt mondhatjuk, hogy a *Hétfejű sárkány* — jórészt közvetett ábrázolásban — a Vajdaságról és benne a kisebbségi magyarságról szól. A regény egészét tartva szem előtt, úgy találjuk, hogy mindaz, amit Szerbiáról, Zoráról és családjáról, a bányá-

ról stb. megtudtunk a regény első felében, voltaképpen azt a színhelyet és környezetet ábrázolta, amelybe majd Péter, a bácskai magyar orvos belekerül, azokat az embereket mutatta be, akikkel majd kapcsolatba kerül. S innen kapja meg valódi jelentőségét a bácskai epizód is, tehát Vajdaságról vagy inkább csak Bácskáról Szerbiával, a bácskai magyar(ság)ról a szerbekkel, főleg Zorával való kapcsolatán keresztül kapunk képet. Ezt az állítást támasztja alá az a körülmény is, hogy a regény második felében Zora férje és családja fokozatosan szinte kimarad a cselekményből s helyüket Péter foglalja el.

A már említett interjúban, amely a *Dolgozó*ban jelent meg, még a következőket is olvashatjuk a *Hétfejű sárkánnyal* kapcsolatban: „Folytatni akartam olyképpen, hogy a felszabadulás utáni időkbe is átnyúljon a történet, de eddig még nem tudtam erre rászánni magam...” Ha nem is így, ahogyan e nyilatkozat szerint tervezte, hogy a történet „a felszabadulás utáni időkbe is átnyúljon”, de Majtényi folytatta a történetet, mégpedig az *Így is történhetett* című kisregényében. Minthogy azonban az olvasó számára ismeretlen regény fonalát bonyolította tovább, nem kapcsolhatta szorosán ezt a történetet az előbbihez, s az utalásokkal is óvatosan kellett bánnia, nehogy megnehezítse a regény megértését.

A főhős, Péter (itt teljes nevén szerepel: Bernát Péter) ugyanaz a fiatal magyar orvos, aki Bácskából a szerbiai bányába került, s ott a báb-kormányzó feleségének, Zorának lett a szeretője. Az előbbi történet, mint emlékezetes, a bánya körüli panama kipattanásával, a miniszter nagybácsi és az ő hangját hallható báb-kormányzó lebukásával, Péter Belgiumba szóló megtisztelő meghívásával és Zorával való szakításával végződött. Az *Így is történhetett* cselekménye innen folytatódik: Bernát Péter útra kel Belgiumba, de úgy határoz, hogy állomáshelyének elfoglalása előtt egy szép hónapot az örökké áhított Párizsban tölt. Itt aztán utoléri a második világháború, a német megszállás, s ebben nyoma vesz.

Péter múltbéli életére ilyen hasonlatokkal utal: „mintha csak apró bányászlámpák világítanak útját”, majd ismételten doktor úrnak szólítják, s arról beszélnek neki, hogy Belgiumban „tele vannak a bányák otthoni emberekkel, téged is azért fogadtak fel talán, hogy otthoni hangsúllyal mondják neked tolmácsolásra ott a munkások: fáj a hasuk”. Ugyanilyen egyértelműek a Péter lelkiállapotára, szerelmi bánatára, a Zorával való fájdalmas szakításra történő utalások: „Ha a szikrázó csillagok most fájni tudnak benne, azok fájdalma egyféle: egyedül és csakis azé, aki elveszett. Azé az asszonyé.” S az ilyen általánosítás is pontosan érvényes Péter lelkiállapotára: „A boldogság néha közel jön, és mégsem ér hozzád. Mindenki szíve őriz egy Velencét, de őriz fájdalmas csatavesztést is...”

Érdekes azonban, hogy a cselekmény e folyamatossága nem jár együtt a történelmi idő folyamatosságával. A *Hétfejű sárkány* cselekménye, a körülményekből ítélve, valahol a harmincas években játszódhatott, s Péter távozásakor a bányából még semmilyen jel nem mutat a második vi-

lágháború kitörésének lehetőségére vagy közeli kilátására. Az *Így is történhetett*ben pedig Péter már a vonatban megismerkedik Krausz úrral, a menekülő-bolyongó zsidóval, aki — már érvénytelen — osztrák útlevéllel utazgat, tehát már utána vagyunk Ausztria bekebelezésének, sőt Franciaországot is rövidesen legázolják Hitler hadai.

Mint látható, a két regény közötti összefüggés igen laza, s bár kétségtelen, hogy a *Hétfejű sárkány* ismeretében sokoldalúbban bontakozik ki előttünk Péter alakja, lelkiállapota, sőt párizsi életvitele és emberi magatartása, cselekedetei is érthetőbbek számunkra, de a regény elején előforduló néhány visszautalástól eltekintve és azoktól függetlenül, az *Így is történhetett* cselekménye a maga logikája szerint alakul, s természetesen magában is megáll. Feltehető azonban, hogy ha ismert, megjelent regény folytatásaként írhatja meg a szerző, sok tekintetben másként alakítja történetét.